

12. Мельчук И. А. Русский язык в модели «смысл-текст» / И. А. Мельчук. – М.: Вена, 1995. – 684 с.
13. Путилов Б. Фольклор и народная культура. – Пб.: Наука, 1994. – 225 с.
14. Хоменко Н. М. Український народний романс: генеза жанрових різновидів. – Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.07 – фольклористика. – Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка МОН України. – Київ, 2013.
15. Eggebrecht H.-H. Zur Geschichte der Beethoven – Rezeption. – Mainz, 1972.
16. http://znanie-sila.su/?issue=projects/issue_28.html&r=1
17. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Текст>

Белога Т.В.

Институт филологии

Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

ФОЛЬКЛОРНЫЙ ТЕКСТ: В ПОИСКАХ МЕТОДОЛОГИЧЕСКОГО ИНСТРУМЕНТАРИЯ ФОЛЬКЛОРИСТИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Аннотация

В статье осуществлена попытка определения оптимально действенного методологического инструментария для анализа сложного, полистадиального образования – фольклорного текста. Автором приведены разные варианты трактования термина «текст» современной гуманитаристикой, изучен опыт возможных путей его интерпретации. В статье поставлена актуальная проблема декодирования фольклорного текста «село». Определены полюсные характеристики-маркеры сельский / городской фольклор. Обращено внимание на способы его трансмиссии.

Ключевые слова: текст, фольклорный текст, интертекст, фольклор, семиотика, герменевтика, сельский фольклор, городской фольклор, трансмиссия.

Belyuha T.V.

Institute of Philology

Taras Shevchenko National University of Kyiv

FOLKLORE TEXT: IN A SEARCH OF METHODOLOGICAL TOOLS FOR FOLKLORISTIC RESEARCH

Summary

The article is an attempt to identify optimally effective methodological tools for the analysis of complex, polystages education – folk text. The author presented various options for correctly interpreting the term «text» in the modern humanities, studied possible ways to experience its interpretations. The article treats the actual problem and neglected folk decoding of the text «village». The characteristics pole markers rural/urban folklore are identified. Attention is paid to its mode of transmission.

Keywords: text, folklore text, intertext, folklore, semiotics, hermeneutics, rustic folklore, city folklore, transmission.

УДК 811.161.2'38:821.161.2-1.09

МОВНИЙ ВИЯВ НЕВЕРБАЛЬНОГО ЕЛЕМЕНТА «СЛЪОЗИ» В ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Білевич Н.В.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті розкрито особливості функціонування невербального елемента слъози в поетичних текстах Лесі Українки. Наведено контексти вживання цього невербального компонента у нетипових для безпосереднього мовлення ситуаціях. Кінесичний елемент слъози у поетичних текстах Лесі Українки є важливим засобом творення образів. Цей елемент виражений за допомогою опорної та доповнювальних лексем. Найбільш частотне – поєднання опорної лексеми із прикметниками та дієсловами, периферію становлять – займенники та прислівники. У дослідженні наводимо приклади типового та індивідуально-авторського трактування цього невербального елемента, визначаємо специфіку творення образів.

Ключові слова: невербальна комунікація, елемент невербального спілкування, вербалізація, кінетика, опорна лексема.

Постановка проблеми. Проблема невербального спілкування та його вплив на людину набуває все більшого значення. Ця тема досить складна, оскільки включає в себе питання різних галузей знань. Над цією проблемою працюють

психологи, лінгвісти та культурологи не лише на рівні української, а й світової науки. Розуміння, правильне розкодування невербальних елементів дозволяє краще зрозуміти співрозмовника, а тому важливим етапом у спілкуванні є взаємодія двох

систем: вербальної та невербальної. Ця особливість чітко простежується під час процесу вербалізації, тобто перенесення невербальних елементів у площину тексту. У текстах різних стилів невербальні компоненти набувають особливої специфіки. Для поетичних та прозових текстів художнього стилю вони стають основою творення образів. Саме ця особливість невербального спілкування та його функціонування не лише під час здійснення живого безпосереднього мовлення, а й в площині художнього тексту додає **актуальності** цій статті. У поетичних текстах Лесі Українки представлено цілісну систему вербалізованих позамовних елементів. Однак найбільш виразно та частотно функціонує кінесичний елемент – *сльози*. Він, поряд із екстралінгвальними елементами *плач, стогін, ридання* слугує виразним образотвірним засобом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальновідомі дослідження в сфері невербального спілкування Ф. Бацевича, Г. Крейдліна, А. Піза, Л. Глас та інших науковців і популяризаторів невербальної семіотики. Ця тема широко вивчена у гендерному аспекті, оскільки жінки та чоловіки обмінюються різнотипними кодифікованими елементами, та їхнє спілкування виконує відмінні функції.

Тексти Лесі Українки стали предметом досліджень багатьох лінгвістів. У мовознавстві стильові параметри поетичних текстів Лесі Українки досліджують: Богдан С., Фенко М., Єрмоленко С., Бублейник Л., Мех Н., Мединська А., Марченко М., Тур В., Бойко М. та інші науковці. Однак вивчення процесу вербалізації позамовних елементів на основі поетичних текстів Лесі Українки загалом, та кінесичного елемента *сльози* зокрема не здійснено. Тому **новизна** дослідження полягає саме у матеріалі дослідження та порушеній проблемі.

Формулювання цілей статті. Основна мета дослідження – зафіксувати та проаналізувати особливості словесної репрезентації невербального елемента *сльози* у поетичних текстах Лесі Українки. Визначити типові та індивідуально-авторські особливості використання вказаного невербального компонента. Матеріалом для дослідження слугували поетичні тексти Лесі Українки (Зібрання творів у дванадцяти томах [Т. 1]). Основні завдання роботи: а) виокремити усі можливі контексти із невербальним компонентом *сльози*; б) проаналізувати лексичний склад цих компонентів за опорними лексемами; в) з'ясувати образотвірне значення невербальної одиниці *сльози*; г) встановити типові та індивідуально-авторські способи використання та вербалізації невербального елемента *сльози*.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільш відомий контекст використання цього невербального компонента у поетичному тексті Лесі Українки «Contra spem spero» – «*Так! Я буду крізь сльози сміятись, серед лиха співати пісні, без надії таки сподіватись, буду жити! Геть думи сумні!*» [1, с. 56]; або ж – «*Я на вбогім сумнім перелозі буду сіять барвисті квітки, буду сіять квітки на морозі, буду лить на них сльози гіркі*» [1, с. 56]. Але крім цього контексту із значенням *сміх крізь сльози*, у якому *сльози* – це додатковий компонент невербального послання, зафіксовано інші не менш цікаві випадки вербалізації цього елемента як головного образотвірного засобу.

У поетичних текстах Лесі Українки зафіксовано 46 компонентів із вербалізованою кінесичною одиницею *сльози* – «*Ті сльози розтродяють рани, заготитись їм не дадуть. Заржавіють від сліз кайдани, самі ж ніколи не спадають*» [1, с. 79] та ін. Це підтверджує продуктивність використання автором цього

невербального елемента. Невербальний елемент *сльози* вербалізовано за допомогою відповідної лексеми *сльози*, ми її називаємо *опорною*. Залежно від сполучувальних особливостей опорної лексеми, усі контексти поділяємо на *однокомпонентні, двокомпонентні та багатокомпонентні моделі вербалізації елемента сльози у поетичних текстах Лесі Українки*.

Найбільш частотними є *двокомпонентні* моделі. Вони утворені за допомогою поєднання іменника *сльози* із прикметниками, дієсловами («*Тяжка годинонько! Гірка хвилинонько! Лихо не спить... Леле, дитинонько! Житть – сльози лить*» [1, с. 47]), іменниками («*Я йду, тверда звага веде мене на шлях, у серці одвага, хоч сльози на очах*» [1, с. 89]) та займенниками. Серед *двокомпонентних* сполук вагому частку становлять прикметникові та дієслівні лексичні поєднання. Наприклад: «*Ох, ці сльози палкі – вони душу палили, сліди полишили огнисті навіки*» [1, с. 74]; «*Тяжка годинонько! Гірка хвилинонько! Лихо не спить... Леле, дитинонько! Житть – сльози лить*» [1, с. 47] та ін. На другому місці представлені *багатокомпонентні* моделі, для прикладу – «*І рясним дощем полились мої сльози*» [1, с. 122]. Їхній склад може бути досить варіативним, знаходимо приклади сполук із дієсловами та прикметниками, або ж дієсловами, іменниками та займенниками «*І рясним дощем полились мої сльози*» [1, с. 122].

За якісними характеристиками лексема «*сльози*» поєднана із прикметниками: *пекучі* «*Не дивуйтесь, го думи глибокі будять речі та сльози пекучі, – так напровесні дзвінкі потоки прудко, гучно збігають з кручі*» [1, с. 55]; *гіркі* «*Я на вбогім сумнім перелозі буду сіять барвисті квітки, буду сіять квітки на морозі, буду лить на них сльози гіркі*» [1, с. 56]; *гарячі* «*І від сліз тих гарячих розтане та кора льодова, міцна, може, квіти зійдуть – і настане це й для мене весела весна*» [1, с. 56]; *палкі* «*Ох, ці сльози палкі – вони душу палили, сліди полишили огнисті навіки*» [1, с. 74]; *таємні* «*Натура лле ті сльози таємні того, що хутко ляже в смертнім сні, в холодній, білій сніговій труні*» [1, с. 79]; *самотні* «*Спокійно змира і листом покриває росинки білі, ті сльози самотні від сонця ясного і від людей ховає*» [1, с. 79].

Домінантною ознакою вираження якості компонента *сльози* є використання автором прикметників *огнистий* та *променистий*. В обох випадках ці лексеми доповнюють та підсилюють негативне значення невербального елемента, підкреслюють стан туги та розпачу – «*Горе тому, в чие серце ті сльози огнисті кануть*» [1, с. 84]; «*Чи над людьми та зірка сумна променистими слізьми ридає? Чи того, що самотня вона по безмірній просторі блукає*» [1, с. 52]. Леся Українка використовує елемент *сльози* для утворення художнього образу – порівняння «*Гордий промінь в тієї зорі, та в нім туга палає огниста, і сяє та зірка взорі, мов велика сльоза промениста*» [1, с. 52]; як бачимо, зірка порівнюється зі сльозою, далі – вжито слово *промениста*, яке насправді не є якісним прикметником, що позначає яскравість та світло зірки, а набуває ознак присвійності.

Здебільшого, у поетичних текстах Лесі Українки представлені порівняння, утворені за допомогою невербального компонента *сльози*. Вище ми зазначали, що функціонує семантична пара *зорі-сльози* «*Так, сльозина то впала. То плаче небо зорями-слізьми над нами. Як тремтить тее світло! Неначе промовля до нас небо вогнями*» [1, с. 50]. Крім того, значне місце посідають порівняння сліз із дощем, та притаманними йому природному явищу

ознаками. З цією метою використано лексеми *рясні* та *дрібні*, наприклад: «Горить моє серце, його запалила гаряча іскра палкого жалю. Чому ж я не плачу? **Рясними сльозами** чому я страшно вогню не заллю» [1, с. 118]; або «**Дрібними слізьми** на чужині? Шепоче вітер в мокрім листі...» [1, с. 366]. Зафіксовано випадок, коли ці дві лексеми вжиті в одному контексті: «А з лелій тих чорних поспадали всі блискучі самоцвітні роси, на травиці схилений лежали наче **дрібні та рясні сльози**» [1, с. 86].

Ще однією специфічною рисою функціонування невербального елемента *сльози* в поетичних текстах Лесі Українки є диференціація адресанта та адресата плачу. Адресат послання представлений імпліцитно, або це сама авторка є свідком плачу та сліз «Моя люба зоря **ронить** в серце мені, **наче сльози**, проміння тремтяче, рвуть серденько моє ті проміння страшні. Ох, чого моя зіронька плаче!» [1, с. 50]. Натомість, зафіксовано декілька найбільш вживаних адресантів сліз. Сльози від імені автора «Промчалась та буря-негода палка над мною, але не зломил мене, до землі не прибила, я гордо чоло підвела, і **очі, омиті сльозами**, тепер поглядають ясніше, і в серці моїм переможній співі лунають» [1, с. 122]; «Україно! **Плачу слізьми** над тобою...» [1, с. 73]. Також зафіксовано *сльози матері* «Говорять, що **матері сльози гарячі** і тверде, міцнеє каміння проймають» [1, с. 74], тата «А **тато** ручку доні цілував і **гіркими сльозами обливав**» [1, с. 61]; *сльози жінки* «Здоров був, любий!» – **жінка** говорила – **а в голосі її сльоза бриніла**» [1, с. 60] або «**І сльози жінці перебили мову**; До каменя холодного припала і гірко, розпачливо заридала» [1, с. 61]; *спільні сльози* «Бо не такі вже гіркі **сльози – спільні**» [1, с. 59].

Поєднання лексеми *сльози* із дієсловами – менш частотне. Наведені в цитатах дієслова позначають спосіб руху. Для прикладу найбільш часті сполучки *сльоза скотилася* «На проліски білі, на квіти лагідні **скотилася тихо сльоза**» [1, с. 71]; *сльозина покотилася* «Як горить і мигтить інша зірка! Сріблом міниться іскра чудесна... Он зоря покотилась, – то **гірка покотилась сльозина небсна**» [1, с. 50]. Градацію також утворює антонімічна пара лити сльози (зі значенням багато) та сльоза бринить (зі значенням мало) «Коли ж хто **сльози ллє** з тяжкої муки, скажу я: «Разом плачмо, брате мій!» з його плачем я спів з'єднаю свій» [1, с. 59]; «**І сльоза в неї в очах бриніла** від гарячих, невтримливих слів, і тремтіла подана рука... Так, була моя пісня палка» [1, с. 143].

Крім використання кінесичного невербального елемента *сльози*, Леся Українки використовує також екстралінгвальний компонент *плач*. Це дозволяє сформувати висхідну градацію невербальних компонентів відповідно до психоемоційних станів *плач – ридання – голосіння*. Основні опорні лексеми для позначення цих елементів: *плач* («Коли ж хто **сльози ллє** з тяжкої муки, скажу я: «**Разом**

плачмо, брате мій!» з його плачем я спів з'єднаю свій» [1, с. 59]), *голосіння* («... чую скрізь **голосіння сумні!** Ох, невже в тобі, рідний мій краю, тільки й чуються вільні пісні – у сні? [1, с. 48]»), *ридання* («Та хто се плаче там... Чиє **ридання** стримане, тяжке?» [1, с. 68]), *ридати* «Сі очі ... вони б над ним **ридали**, та сором сліз, що ллються від безсилля» [1, с. 124]).

У поетичних текстах Лесі Українки невербальний елемент *сльози* представлений у прямому значенні (як емоційна реакція), а також у переносному (як засіб образотворення). «**І рясним дощем полились мої сльози**» [1, с. 122] – пряме значення невербального компонента. «Ти житимеш **красою серед квітів, я житиму сльозою серед співів**» [1, с. 271] – переносне значення, елемент виконує образу функцію.

Для Лесі Українки *сльози* мають не лише типово описове значення. Цей елемент постає символом очищення від негативу, переживань, безсилля та лиха. Авторка називає їх *живучою водою* порівнює із джерелом сили та енергії «...то прагну я собі потоків сліз, **гарячих сліз, нестриманих, раптових**, що рвуться з глибини самого серця джерелами живущої води» [1, с. 197]. Сльози зазвичай, не сприймаються нею як слабкість. Ми зафіксували лише один виразний випадок реалізації цього елемента із вказаною семою «Сі очі бачили скрізь лихо і насилля, а **тяжкого від твого не видали**, вони б над ним ридали, та **сором сліз, що ллються від безсилля**» [1, с. 125].

Висновки та перспективи дослідження. Ми зафіксували 46 випадків функціонування невербального елемента *сльози* у поетичних текстах Лесі Українки. Проаналізували усі контексти із вказаним компонентом та з'ясували, що опорними лексемами є *сльози*, *сльоза*, *сльозина*. Опорні лексеми найчастіше поєднані з прикметниками та іменниками. Невербальні компоненти у структурі поетичних текстів Лесі Українки виконують важливу образотвірну функцію. Їх основа простежена у порівняннях. Для надання елементові *сльози* додаткової семантики автор використала велику кількість епітетів (*рясні, дрібні, гіркі, пекучі, самотні, огнисті, променисті* та ін.). Крім того, виразне та частотне використання цього невербального елемента у текстах одного автора має наштотувати на певні роздуми не лише лінгвістів та літераторів, яких передусім цікавить лексичне представлення невербаліки, а й психолінгвістів, психологів та культурологів.

Практичне значення полягає в тому, що це дослідження можна використати лінгвістами для проведення досліджень із невербальної семіотики; науковцями для написання підручників із невербальної комунікації; в навчальному процесі на філологічних спеціальностях, зокрема в курсах української мови та літератури, стилістики, культури української мови, в спецкурсах з індивідуальної лінгвотворчості, лінгвоперсоналогії, комунікативної лінгвістики.

Список літератури:

1. Українка Леся. Зібрання творів у дванадцяти томах [Т. 1]. – К.: Наукова думка, 1975. – 371 с.

Билевич Н.В.

Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки

ЯЗЫКОВОЕ ПРОЯВЛЕНИЕ НЕВЕРБАЛЬНОГО ЭЛЕМЕНТА «СЛЁЗЫ» В ПОЭТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ ЛЕСИ УКРАИНКИ

Аннотация

В статье раскрыты особенности функционирования невербального элемента слёзы в поэтических текстах Леси Украинки. Приведены контексты употребления этого невербального компонента в нетипичных для непосредственного вещания ситуациях. В исследовании приводим примеры типичной и индивидуально-авторской трактовки этого невербального элемента в создании образов.

Ключевые слова: невербальная коммуникация, элемент невербального общения, вербализация, кинесика, опорная лексема.

Bilevych N.V.

Lesia Ukrainka East-European National University

LANGUAGE OCCURRENCES OF A NONVERBAL ELEMENT AN «EYE-DROP» IN LESIA UKRAINKA'S POETIC TEXTS

Summary

This paper presents performance features of a nonverbal element of an «eye-drop» in Lesia Ukrainka's poetic texts. The study introduces contexts of utterance of this nonverbal component in situations atypical for real-life communication. A kinesic element of an «eye-drop» in Lesia Ukrainka's poetic texts is an essential mean of an image creation. This element is expressed through the use of head and constituent lexemes. The most common is a collocation of the head lexeme with adjectives and verbs, whereas pronouns and adverbs are on the fringes. This study provides examples of usual and individually-authorial representations of this non-verbal element, and defines the specificity of an image creation.

Keywords: non-verbal communication, element of non-verbal communication, verbalization, kinesics, head lexeme.

УДК 821.161.2-3.09(477)

НАРИСИ ДО НАУКОВОЇ БІОГРАФІЇ ОЛЕКСІЯ КУНДЗІЧА. ВОЄННИЙ ПЕРІОД.

Дмитрук Л.І.

Вінницький національний медичний університет імені М.І. Пирогова

У статті йдеться про воєнний період творчості українського письменника Олексія Кундзіча. Уточнено окремі моменти його творчої біографії. Прокоментовано деякі позиції її різночитань стосовно воєнного періоду життя письменника. Подано перспективи щодо подальших досліджень теми.

Ключові слова: наукова біографія, новела, нарис, оповідання, роман.

Постановка проблеми. Сучасний науково-дослідницький дискурс вирізняється ґрунтовним осмисленням літературного ренесансу двадцятих років ХХ століття. З'явилося чимало літературознавчих праць, які активно заповнюють інформаційні лакуни щодо художньої практики репресованих письменників, необхідні для уможливлення наступних аналітичних студій. Помітно активізувалося українське літературознавство у вивченні складної й суперечливої літератури в системі «естетики тоталітаризму». Більше того, останнє десятиліття характеризуються виразною зміною вектора досліджень: про соцреалістичний еквівалент української літератури пишуть значно більше, хоча вже традиційно превалює нігілістично-деструктивний підхід із його вже виробленою манерою критичного заперечення будь-якого культурного значення творів, надто популярних у попередні роки, які входили до культурно-мистецького обігу нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Справжнє вивчення творчої спадщини О.Л. Кундзіча, як і уточнення багатьох позицій його біографії, розпо-

чалось вже після його смерті. Публікації М. Гнатюка, В. Лапія, І. Савенко, К. Рибалко, А. Горішнього, М. Дятленка, Ю. Мартича, М. Шумила, А. Бортняка, П. Усенка, Л. Первомайського, З. Біленка, М. Ушакова, Г. Костюка, І. Болюбаша, Д. Косарика, М. Острика, книга Б. Корсунської дали змогу заповнити окремі прогалини у науковій біографії письменника та засвідчили динаміку рецепції його творчості впродовж ХХ століття, яка, попри тривалу історію, досі постає дискретною, різноспрямованою, нерідко політично забарвленою, віддаленою від об'єктивного аналізу літературного контексту складної доби 1920-1950-х років та кваліфікованої, неупередженої розмови про художній доробок О. Кундзіча як певну естетичну цілісність, місце якої в українській літературі зазначеної доби нарешті необхідно належним чином кваліфікувати, усунувши суто ідеологічний присмак оцінок і коментарів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Постать і творчість О.Л. Кундзіча – помітне явище в українському літературному процесі 1920-1950-х років і потребує подальших до-